

Filosofia ja viisauden runous:

Sven Krohnin Raymundus Lulluksen tapaus

Anthony Johnson, suomennos Timo Leinonen

Muutaman vuoden välein minua pyydetään sanomaan jotain runoudesta ja filosofiasta. Ja joka kerta yritän vastata haasteeseen uudella tavalla. Tämä on mahdollista, koska molemmilla käsitellyillä termeillä, "runous" ja "filosofia", on monia merkityksiä ja ne ovat läsnä monissa eri perinteissä.

Kreikkalaisesta perinteestä, joka ulottuu Platoniin, Sokrateeseen ja heidän edeltäjiinsä, on ehkä helpointa aloittaa, koska siihen sisältyy myös jonkin verran sellaista etymologiasta ainesta, joista molemmat termit voidaan johtaa: "Filosofia", joka tunnetusti yhdistää kreikan sanat rakkaudelle / ystävyydelle ja viisaudelle – φίλος (philos) + σοφία (sophia) = "rakkaus viisauteen" – kun taas "Runous" – joka on johdettu verbistä ποιέῖν (poieîn = "tehdä") korostaa runoa artefaktina, rakennelma, tehty asia (tässä tapauksessa kielellä tehty asia).

Tällaisessa perinteessä on selvää, että sanoilla tehdyllä asialla ei välttämättä ole mitään tekemistä viisauden tai rakkauden/ystävyyden kanssa. Ongelmat, joita kohdattiin tässä maailmassa, jota niin monet kutsuvat "totuuden jälkeiseksi" maailmaksi, olivat siksi hyvin läsnä (vaikkakin luonnollisesti selvästi monin eri piirtein) Ateenassa vuonna 400 eKr. Ja tässä yhteydessä on hyvin ymmärrettävää, että yksi keskeisistä keskusteluista filosofian ja runouden suhteesta antiikin maailmassa löytyy klassisesta valtiota käsittelevästä tekstistä, Platonin Tasavallasta, erityisesti sen viimeisestä osasta.

Sillä tässä, kuten varmasti monet teistä muistavat, runous kuvataan asiana, joka ei välttämättä johda kansalaisia totuuteen – ja siten viisauteen – vaan todellakin hyvin

voimakkaana rakentavana/suostuttelevana mekanismina, joka voisi johtaa päinvastaisen tuloksen. Niinpä sofistien pragmaattinen lähestymistapa retoriikkaan, jossa suostuttelu korvasi totuuden, heikensi koko kieltä ja runoutta, vaikka voitiinkin pitää mielessä, että kaikkea runoutta ei tarvinnut poissulkea valtion hallintapiiristä. Kommenttina tähän pragmaattiseen ajattelutapaan muistan renessanssiarkkitehti Inigo Jonesin kirjoittaneen Platonin *Tasavallan* italiankielisen painoksensa marginaaleihin, että "Homeroksen opetti lainsäätäjiä". Hän näyttää myös hyväksyvästi huomioineen ehdotuksen, että vaikka suurin osa runoudesta pitäisikin jättää pois Tasavallan vaikutuspiiristä – joitakin valtion ylistäviä hymnejä ja lauluja (toisin sanoen valtion propagandaa) voitaisiin säilyttää.

Yksi ongelma tässä kaikessa 2000-luvun lukijoille on se, että Sokrateen ja Platonin Ateenassa runous (kuten Homeroksen eepoksessa) sisälsi filosofisia, kosmologisia, luonnontieteellisiä, historiallisia, psykologisia ja sosiologisia oivalluksia, koska mitään näistä alueista ei ollut tuolloin vielä eroteltu omaksi tiedon alaksi.

Ja tämä saattaa olla yksi syy siihen, miksi edes poliittinen filosofia ei voinut täysin sulkea pois runoutta vastuualueestaan. Sillä *sententiae*, kuten roomalaiset niitä kutsuivat – viisauden sanoja, sananlaskuja ja niin edelleen – olivat aina olleet filosofian ainesta, ja ovat sitä edelleen. Jopa silloin, kun nuori Wittgenstein saattoi Tractatuksen lopussa tuntea puhdistaneensa filosofisen logiikan, hän luiskahti takaisin kryptiseen kieleen (josta M. A. Numminen Suomessa kuuluisasti vitsaili), joka muistuttaa vahvasti esisokraattisten filosofien kieltä:

§7. Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava.

Tai kuten M.A. Numminen sanoo:

Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.

* * *

On siis olemassa voimakas tunne siitä, että antiikin maailmassa viisauden runous syntyy usein filosofian ja runouden risteyskohdassa. Toisin sanoen paikassa, jossa runouden kautta ilmenevät "totuudet" imeytyvät filosofiseen diskurssiin. Ja kuten olemme antaneet ymmärtää, yksi kohta, jossa näin tapahtuu erityisesti (ehkä siksi, että suuri osa jäljellä olevasta on fragmentaarisessa muodossa), on esisokraattisten kieli. Tämä perustuu luonnosta tehtyihin havaintoihin – kuten Herakleitoksen kuuluisaan muotoiluun *ta panta rhei* ("kaikki virtaa") – ja suuri osa tästä on kokemuksen kieltä, kuten sananlaskuja, joita tiivistetään, kunnes ne tuntuvat lähes kryptisiltä tai mystisiltä. Ja juuri tällaisiin lausuntoihin Heideggerin kaltaiset fenomenologiset filosofit nojasivat olemista koskevissa pohdinnoissaan, jotka rakentuivat osittain Hegelin ystävän Hölderlinin omaksumalle ja Heideggerin omissa runollisissa kokeiluissa omaksumalle filosofisen diskurssin perinteelle. Tällaisissa yhteyksissä latteudet, mielivaltaisuus ja suostuttelevan kielen pragmaattinen käyttö voitiin jossain määrin minimoida, kun havainnot tehdään rehellisesti ja retoriikassa noudatetaan kurinalaisuutta, kun havainnot välitetään muille, välttämällä viestissä samalla viettelystä rakentaa metaforia ja verbaalista monitulkintaisuutta. Mutta koska nämä ominaisuudet ovat kotoperäisiä mille tahansa kielelle, ne aiheuttivat jatkuvan ongelman filosofeille, ja keskiajalla katalonialainen filosofi Ramón Lull menikin niin pitkälle, että loi kombinatorisen taiteen: eräänlaisen loogisen ajattelukoneen, jossa sarja pyöriä, joihin oli kaiverrettu symbolisia kirjaimia, jotka on johdettu Jumalan ominaisuuksista ("B" edustaa Bonitasta [hyvyyttä] tai "minä" edustaa Veritasta [Totuus]), voitiin yhdistää jäljittämään "luonnollista" logiikkaa (perustuen "todellisuuteen"), joka yhdisti ideoita ja asioita jumaluuteen luomakunnan tikkaiden jokaisesta askeleesta kaikkein alimpiin olioihin saakka.

Empiirisesti ohjatusta näkökulmasta filosofisesti ajatteleville runoilijoille selkeänäköinen kokemus maailmasta oli myös voimakas moottori: vaikka kokemuksen kautta syntynyt runous on kovalla työllä ansaittu asia, kuten William Blake totesi pitkässä runossaan *Vala or Four Zoas*:

Mikä on elämyksen hinta? Ostavatko miehet sen laulua varten?
 Tai viisauteen tanssiakseen kadulla? Ei, se ostetaan kaiken sillä hinnalla,
 mitä miehellä on, hänen talonsa, hänen vaimonsa, hänen lapsensa.
 Viisautta myydään autioilla markkinoilla, jonne kukaan ei tule ostamaan,
 Ja näivettyneellä pellolla, jota maanviljelijä turhaan kyntää leipäänsä
 varten.

Se, että tämä kokemuksellisen totuuden taso saattoi samanaikaisesti olla osa sekä filosofiaa että runoutta, ilmenee ehkä harvoin yhtä selvästi kuin noin vuosina 1232–1315/16 eläneen Ramón Lullin elämässä. Sen lisäksi, että Lull oli filosofi, Leibnitzin suuresti ihailema symbolimatemaatikko ja suuri tietoteknillisen laskennan ja kombinatoriikan esi-isä, hän oli myös trubaduuri, runoilija, autuaaksi julistettu lähetyssaarnaaja, mystikko ja moniosaaja, joka luopui kaikesta, mitä hänellä oli – "talostaan, vaimostaan, lapsistaan" – kehittääkseen uuden logiikan, jonka hän toivoi luovan yhteisen älyllisen perustan, jossa kristityt, muslimit- ja juutalaiset ajattelijat voisivat tavata ja keskustella uskonnostaan ilman väkivaltaa. Tämä (yhdistettynä hänen jumalallisen rakkauden filosofisen ja runollisen voiman korostamiseen) saattaakin olla yksi syy siihen, miksi Sven Krohn, yksi Suomen viime vuosisadan merkittävimmistä filosofiista, esitteli hänet omassa filosofisissa runoissaan.

Raymundus Lullus

Krohnin vuonna 1987 julkaistussa ensimmäisessä kokoelmassa Astronautti – teoksessa, jossa on myös kaksi runoa Herakleitoksesta – ja kolmekymmentäkahdeksan säettä "Raymundus Lulluksesta". Näissä säkeissä on äänessä kolme eri roolihenkilöä. Ensinnäkin on krohnilainen kertoja, joka määrittelee kokonaisuuden: asettaa kohtaauksille yhdeksän rivin avaussäkeistön ja päättää runon kahdeksalla säerivillä. Ja sitten, runon keskellä olevaan kahteenkymmeneen yhteen säeriviin Krohn on sijoittanut kuvitteellisen dialogin (kertojan tukemana). Dialogin osapuolina ovat Lullin itse ja nimetön sisäisen ääni. Marita Airakorven (joka on ystävällisesti tarjoutunut lukemaan suomenkielisen alkuperäisen) avustuksella olen tehnyt englanninkielisen parafraasin, joka alkaa näin:

When the new day with its first rays
 stirs new ideas into life
 the man with the many-edged Janus face,
 Raymundus Lullus tells again
 the story of the Soul's road to truth
 from its appearance within a strange world –
 figuring it as the highest knowledge
 enveloped within a cloaked image – and thereby hiding it
 at the same time as he reveals it to his brothers.

Tai kuten Krohn itse asian ilmaisi:

Kun uusi päivä ensi säteillään
 herättää uudet aatteet elämään
 mies monisärmä januskasvoinen
 Raymundus Lullus kertoo uudestaan

tarinan Sielun tiestä totuuteen
 havaamisesta outoon maailmaan
 noin uuteen kuvavaippaan verhoten
 ylimmän tiedon, noin sen kätkien
 samalla paljastaen veljilleen.

Se, mitä meille tässä esitetään, on tietysti vertaus: didaktinen muoto, joka on yhtä altis filosofiselle, runolliselle tai raamatulliselle suostuttelulle. (Suomen kielessä tämä toimii erityisen hyvin, koska tien etymologia (tie) tuo mieleen myös tieteen ja tiedon (tiede ja tieto). Se, että Janus on etymologisesti oven vartija, kaksinaamainen siirtymien jumala (joka katsoo taaksepäin siihen, mitä on tapahtunut ennen ja eteenpäin siihen, mitä tulee), sekä sodan ja rauhan johtava jumaluus, tarjoaa myös joukon assosiaatioita, jotka resonoivat runsaasti runon läpi. Ja Heideggerin esisokraattisia koskevassa tutkimuksessaan esittämän havainnon mukaisesti, jonka mukaan totuus ("Aletheia") on aina puoliksi kätkettynä, Krohnin kertoja korostaa vieraantumisen tunnetta ja sitä tunnustuksen puutetta, joka Sielu saa osakseen unohtavassa ja vihamielisessä maailmassa.

Jatkaessaan syvemmälle runon ytimeen Krohnin kertoja luovuttaa viestikapulan Lullille itselleen, joka kuvailee, kuinka viattomuudessaan Sielun alkuperäinen vaatimus yksilöllisyydestä korostaa pikemminkin erilaisuutta kuin samankaltaisuutta, mikä heikentää kohtalokkaasti sen pyrkimystä löytää turvapaikka maailmasta.

Thus Lullus: The Soul wanders alone,
 homeless, finding peace nowhere,
 drifting from dwelling to dwelling. At a closed door
 it knocks and begs for mercy:
 light in the darkness. "Who are you?" asks a voice,

and the Soul answers: "I, only I".
 – "And who am I?" – "I am I".
 From within: "Because you are you
 There is no refuge for you here.
 Away with you, fratricide: new Cain!"

Näin Lullus: – Sielu yksin vaeltaa
 On koditon, ei mistään rauhaa saa
 majasta majaan käy. Ovelle suljetulle
 hän kolkuttaa ja armahdusta anoo,
 valoa pimeyteen. "Ken olet?", ääni kysyy
 ja Sielu vastaa: "Minä, minä vain".
 – "Ja kuka minä?" – "Minä olen minä".
 Sisältä: "Koska sinä olet sinä
 ei täältä löydy turvapaikka sulle.
 Pois velisurmaaja ja uusi Kain!"

"Jotenkin tällä tavalla", jatkaa Lull (tässä, runon puolivälissä),

... the Soul departs for the great wars of the living,
 seldom finding a dwelling on its way,
 and when it knocks the answer is always the same:
 nobody answers the door to it.

Niin Sielu poistuu elon suuriin sotiin
 vain harvoin huomaa majan matkallaan

kun kolkuttaa on vastaus aina sama
ei hälle kukaan avaa oveaan.

Tällä Krohnin runon synkimmällä hetkellä lukijoista saattaa tuntua melkein siltä, että he riutuvat Kafka-vertauksen anteeksiantamattoman negatiivisen syytöksen alaisena ("Ennen kuin Kafkan Oikeusjuttu tulee mieleen"). Mutta keskiaikaisella ajattelijalla, Lullilla näyttää olevan toinen ajatus mielessään. Sillä kuten hän paljasti urauurtavassa ensimmäisessä katalaanin kielisessä *Rakastajan ja rakastetun kirja* – joka on kirjoitettu hyvin pitkälti dialogisella filosofisella tyyllillä, jota Krohn käyttää tässä – toistuva suru, vaikeudet ja kärsimys (vaurauden, vallan tai aistillisen nautinnon sijaan) ovat todellisia keinoja tulla yhdeksi – sovittamisen kautta – rakastetun kanssa (§ 364). Ja ehkä tästä syystä Sielu rinnastuu lähes alkemistiseen muodonmuutokseen Lullin vertauksessa:

Once again, noticing the light reflecting
from the dark water of a moat
the Soul steps out before the iron door of a castle,
knocking it now with its staff,
and once again a voice asks: "Who are you, I?"
But now the Soul, schooled by so many sorrows,
answers: "Brother, I am you".

Taas kerran valon tuikkeen heijastuvan
havaitsee vallihaudan mustaan veteen
hän astuu linnan rautaoven eteen
nyt sitä kolkuttaen sauvallaan
taas ääni kysyy: "Kuka olet, minä?"
Mut Sielu monen murheen kasvattama
nyt vastaa: "Veli, minä olen sinä".

Lopulta rakkauden tuottaman muutoksen kautta, luopumalla oman itsen vaatimuksista – kulkemalla rakkauden läpi syleillääkseen toisen outoutta osana rakastetun etsimistä – Lullin rakastaja tulee lopulta tällaiseen kovalla työllä saavutettuun sovituksen hetkeen. Ja samoin minuuden hajoamisen avulla sielu onnistuu saavuttamaan samanlaisen tilan: osallisuuden universaalin rakkauden hengestä, joka tekee mahdolliseksi tulla tämän veljeksi.

Kuten Krohnin kertoja asian ilmaisee:

This is how Lull's description closes:
 problematic for the learned
 but comprehensible to those who read it
 with a humble mind, those who have known great sorrow
 and travel their path with a pure mind.
 For this kind of path is open to those alone,
 And for those alone is there consolation.

Noin päättyy Lulluun kuvaus
 jää ongelmaksi kirjanoppineille
 mut ymmärtäen sitä lukevat
 mieleltään nöyrät, suuret surussansa
 nuo jotka toisiansa tukevat
 ja käyvät puhtain tunnin polkuansa.
 Se avattu on ainoastaan heille
 Vain heille siitä lohdutus.

Lohdutus. Vetoamalla Lullin edeltäjän Boethiuksen uusplatoniseen klassikkoon *The Consolation of Philosophy* (joka argumentoi samoin perustein) Krohn sovittaa oman

filosofisen yrityksensä yhteen tämän runollisen perinteen kanssa. Myöskään runossa käsitellyt ongelmat eivät ole kadonneet. Kodittomia sieluja on edelleen yhtä paljon kuin aikaisemminkin. Nämä etsivät hyväksyntää hylkäämisen ja vihan sijaan; ovien avautumista sen sijaan, että ne pysyisivät tiukasti suljettuina; tarvitaan enemmän yhteistä perustaa, enemmän suvaitsevaisuutta ja vähemmän väkivaltaa, jotta voitaisiin luoda edellytykset ekumeenisille keskusteluille eri uskontojen välillä; ja kyllä, jopa lohdutuksen filosofia, joka rakentuu rakkaudella ja empatialle rinnan analyttisen tarkkuuden vaatimusten kanssa. Loppujen lopuksi, vaikka Boethius teloitettiin, kun taas Lull näyttää kivitetyin kuoliaaksi, heidän viisautensa sanat ovat yhä inspiroineet toisiaan seuraavien runoilijoiden ja filosofien sukupolvia.